

Hospodářská instrukce jako pramen poznání života na hradech na prahu raného novověku (Na příkladu instrukce pro křivoklátského hejtmána Albrechta z Vřesovic z roku 1528)

Jan Boukal

Economic Instruction as a Source of Knowledge of Life in Castles on the Threshold of the Early Modern Period (On the Example of Instruction for Křivoklát Hetman Albrecht of Vřesovice)

Abstract: The paper focuses on the question of value of medieval and early modern economic instruction in castellology, and tries to introduce a brief overview of their origins in Czech ambience. A case study follows, focused on the instruction for Křivoklát hetman Albrecht of Vřesovice from 1528. In the instruction, duties of hetmans, burgraves and several other castle officials and servants (such as revenue scribes, cooks, head cooks, bakers, blacksmiths and maltsters) are described in detail. Moreover, the hinterland of the castle and instructions on its maintenance are also mentioned. Despite the fact that the confrontation with other sources shows this instruction was never fully implemented, it represents an interesting insight into the vision of ideal administration and economic running of the castle and it can be considered a unique source for studying everyday life in a castle. The edition of sources is part of the text.

Keywords: castle – economic instruction – the 16th century – everyday life – domain administration

Hospodářské instrukce patří mezi dosud nepříliš badatelsky využívaný typ písemných pramenů. Dosavadní bádání v nich vidělo převážně prameny pro poznání života poddanského lidu, leč v mnoha případech je lze rovněž využít ke studiu života na hradech a zámcích. Hospodářskou instrukcí rozumíme souhrn pravidel a nařízení, týkajících se správy panství či jeho části. Tvůrcem hospodářské instrukce bývala zpravidla vrchnost a příjemcem byl pak správce panství. V instrukci byly popsány povinnosti správce, úředníků, služebníků a dalších osob, které se zdržovaly v centru panství, jímž mohl být hrad či zámek. Při studiu instrukcí musíme brát neustále v potaz, že se jednalo o ideální předpisy, které mohly zůstat na papíře a nikdy se nemusely realizovat v takové míře, jak by se na jejich základě mohlo jevit. Hospodářské instrukce se v českých zemích objevují ojediněle už koncem 15. století. Ve větší míře se s nimi setkáváme až v průběhu 1. poloviny 16. století. Instrukce nepochybně navazují na starší prameny. Jako vzory mohly jejich tvůrcům posloužit rozličné urbáře, zákoníky či selské a městské řády. Vznik instrukcí lze nepochybně spojit s procesem byrokratizace správy jednotlivých panství, ke kterému došlo na přelomu středověku a novověku (AČ 22, X; Černý 1930, 5–25; Koryta 2013, 7–17).

Patrně nijak nepřekvapí, že se s prvními hospodářskými instrukcemi u nás setkáváme na hospodářsky a správně rozvinutých dominiích pánů z Pernštejna, z Rožmberka a z Hradce. Hospodářské instrukci se velmi blíží smlouva mezi Petrem z Rožmberka a krumlovským purkrabím Karlem z Mladějovic z roku 1493. Listina nejen uvádí Mladějovice do purkrabského úřadu, ale také se z ní dozvídáme, jaká jsou jeho práva a povinnosti, kdo na hradě slouží a jaké byly Karlovi vyměřeny dávky, ze kterých měl živit hradní čeleď (AČ 10, 68–69; Sedláček 1994, 33). Skutečnou instrukcí je nedatovaný „zámkový pořádek“, vydaný Jindřichem z Hradce patrně na sklonku 15. století za účelem správy jindřichohradeckého hradu. Popisuje povinnosti hradních úředníků, holomků a čeledínů. Rozsah této instrukce bohužel není příliš velký, což je patrně důvod toho, proč jí dosud nikdo nevěnoval větší pozornost. Z textu se ani nedozvídáme, komu byl určen (Teplý 1927, 76–78; Novák 1992, 14). Instrukci se rovněž podobá „Nařízení Viléma z Pernštejna o čeledi na zámku Hluboké a čím zámek vychovávati se má“. Podobně jako v předchozím případě i zde schází příjemce písemnosti, byť je velmi pravděpodobné, že jím byl v písemnosti zmiňovaný purkrabí. „Nařízení“ je přehledem hradních úředníků a služebníků, přičemž u každého se zaznamenala výše jeho ročního platu. U některých osob jsou i stručně rozepsány jejich konkrétní povinnosti. Dále „Nařízení“ obsahuje informace o prodeji potravin a jejich nákupu a informace o provozu hospodářského dvora při hradu (AČ 17, 553–557). Jednou z nejznámějších instrukcí z přelomu středověku a novověku je „Zřízení předepsané Vojtěchem z Pernštejna o správě panství Potštejnského a Litického“. Tato instrukce zaujala již Františka Palackého (1835, 269–291) a podrobně se jí zabývali rovněž další badatelé, jako například August Sedláček (1995, 5–8), Josef Kalousek (AČ 22, 56–57) nebo Petr Rožmberský (1991, 43–44). Instrukce byla určena potštejnskému hejtmanovi Albrechtu Sudličkovi z Borovnice, kterého jeho pán poučuje, jak má být hrad Potštejn zabezpečen, jaké jsou povinnosti panských úředníků, jakým způsobem má být prováděna evidence finančních transakcí a jak by měl ideálně vypadat provoz panského sídla. Instrukce sice není datována, ale doba jejího vzniku bývá kladena do roku 1525. Podobný charakter má instrukce od téhož původce o správě pardubického panství, jež však bohužel mnoho informací o chodu centra panství, tedy pardubického zámku, neposkytuje (AČ 22, 77–86).

Z konce 20. let 16. století pochází instrukce, na kterou nyní zaměříme svou pozornost. Dotčená instrukce se týká správy jednoho z mála panství v Čechách, která v oné době ještě držel český král. Jedná se o instrukci pro křivoklátského hejtmana Albrechta z Vřesovic, již obdržel na základě své vlastní žádosti roku 1528 od komorní rady. Tato instrukce nebyla dosud edičně zpřístupněna a je překvapivé, že nebyla známa ani Augustu Sedláčkovi, ani znalci dějin Rakovnícka Václavu Kočkovi. Písmo instrukce sice odpovídá době vzniku, ale k samotné instrukci nejsou přitíženy pečeti jejích tvůrců, které se v závěru textu zmiňují, a tudíž je možné, že se jedná o soudobý opis. V rukopisu instrukce lze rozlišit písmo přinejmenším tří různých pisatelů.

Nejprve můžeme stručně představit příjemce instrukce. Albrecht z Vřesovic byl pravnukem známého husitského hejtmana Jakoubka z Vřesovic. První písemná zmínka o něm pochází z roku 1478. Tehdy král Vladislav Jagellonský potvrdil bratrům Jarošovi Kyšperskému a Janovi Žlutickému z Vřesovic a jejich synům Jakubovi a Albrechtovi Kyšperským a Burianovi Žlutickému zástavní držbu hradu Kyšperka. Kyšperk později zástavně drželi bratři Albrecht a Václav Kyšperští, patrně společně se svou matkou Barborou z Fictumu. Albrecht se roku 1505 společně se svými bratry Jakubem a Václavem a některými ze svých bratranců účastnil obléhání Lokte, jehož cílem bylo donutit vzpurný rod Šliků k ukončení bojů s loketskými měšťany a many. Poté se Albrecht příležitostně objevuje v různých písemnostech jako svědek či jako rukojmí (ve smyslu ručitel). Jeho bratr Václav svůj díl Kyšperka Albrechtovi někdy na počátku 16. století prodal, a Albrecht se tak stal jediným držitelem Kyšperka. Roku 1522 však prodal hrad Glacům ze Starého Dvora. Znovu se Albrecht objevuje až roku 1528, kdy se stal křivoklátským hejtmanem (Boukal 2015, 125–127). Proč se jím stal právě on, není zcela jasné. Za Albrechta se snad mohli přimluvit jeho vlivní bratranci:

Anno Domini

1528

Instrukci wydana ad rad komory alb
wzstowij z wzesowij Hauptmanni na
Gradku Křivoklátu pokud a etc
- = val se pyj zamku Křowati ma

Uzga in wsem wyatel po swatostij petru a yonku tato instrukci
stypna je ad rad Instrukci komory brali bytly Jani albrechtowij z
wzesowij Hauptmanni na Gradku Křivoklátu. Kterij je on Jan al
brecht Jradal val se pyj swatij amradu Křowati ma ma je pyj
ntni zamku
Item wydelni Jan albrecht valytof zamku Křivoklátu ma pilnie
opatrowati aby jim byl grada wyzejiti byl a wessytku qetod křowaj
mij je Jrapsona tu ma tal. prawowostij aby kajdy no swi sluzbu
edy je bytmi Jradnari dostij jini. tako ty bytly Jomimmi
sluzbu Jomistrojitel. nro Jrasing jinit magij a na zamku jez se
kmo Jancowij. budo ad komoru a nro ad dytwa. tako na sluz
chacu to abo pilnie opatrowat. Jyoby to grada Jotyzowale
aby se to wryati opatrylo a wyrawilo aby swa Jancowij ofkoda
ndala

Tato je vyhled na zamku
Křowati ma

Item Jindrabir ten ma togo pilni byti aby Křowajij y jmi jradal
Gradowci by wytyto braloro. Delno nrojedlij ale na zamku. Jil
mij bylij tal. Doby. Aby Hauptmann Doma nro. tako pyj jezgo
Doma bytij a kajda ofkoda. Kterij je Jan Jrap. ma. Komij je walij
aby togo pilni bylij a swi sluzbeni aby dostij jinit

Obr. 1. První folio instrukce pro křivoklátského hejtmana Albrechta z Vřesovic z roku 1528. NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201r. (Foto autor). – Abb. 1. Erster Foliant der Instruktion für den Hauptmann von Křivoklát Albrecht z Vřesovic aus dem Jahr 1528. NA (Nationalarchiv) Praha, Fond SM, Kart. 1685, Signatur P90/5 III. Folio 201r. Foto Autor.

Vilém Doubravský z Vřesovic, někdejší královský prokurátor a toho času královský podkomoří, nebo Jaroslav Brozanský z Vřesovic, jeden ze dvou nejvyšších hejtmanů Království českého. Svou roli mohlo rovněž sehrát to, že byl Albrecht bratrem již zmiňovaného Jakuba z Vřesovic, který zemřel v bitvě u Moháče. Jakub zastával úřad podkomořího a byl vlivnou osobností české politiky za vlády krále Ludvíka (Boukal 2015, 112–125, 138–146, 167–171). Albrecht z Vřesovic v úřadu křivoklátského hejtmana nahradil Petra Holého z Chrástu (Sedláček 1996, 29).

Vrchními správními úředníky křivoklátského panství byli v sledovaném období hejtman a purkrabí. Rozdělení sfér jejich působnosti nelze spolehlivě určit. Stejně tak si nemůžeme být úplně jisti tím, zda byl v námi sledovaném období hejtman nadřízeným purkrabího, jak to bylo v mladších fázích raného novověku (srovnej Šimůnek 2005, 170–172). V úvodu instrukce se Albrechtovi jakožto hejtmanovi přikazuje, aby pečlivě dbal na každodenní chod hradu, dohlížel na všechny hradní služebníky a sledoval dodávky rozličných komodit, které byly do hradu přiváženy z okolních městeček a vsí, a rovněž měl na starosti opravy a stavební úpravy hradu. Obzvláště se zdůrazňuje úloha hejtmana jakožto dozoru nad hradní čeledí. Bez jeho vědomí nesměl nikdo prostor hradu opustit. Hejtman měl společně s purkrabím a „holomky“ celý hrad na noc zamknout a klíče mít přes noc u sebe (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201r–v). Velmi podobně začínají i již dříve připomínané instrukce z Potštejna a Pardubic (AČ 22, 57–58, 79). Následuje popis povinností hradní čeledi.

Vedle hejtmana a purkrabího náležel mezi přední hradní úředníky důchodní písař. Ten pořizoval zápisy o důchodech a rovněž měl na starosti uložení peněz. Písař střežil dvě truhlice, velkou a malou. Peníze z důchodů měly být ukládány do velké truhlice, opatřené dvěma zámky. Jeden klíč měl při sobě hejtman, druhý pak písař. Stejným způsobem byla zabezpečena i truhla s finanční hotovostí na Potštejně. Při vybírání peněz měl být vždy přítomen hejtman, purkrabí nebo důchodní písař. Do velké truhlice se ukládaly i tzv. příjmy z lesů. Druhá, menší truhlice byla rovněž opatřena dvěma zámky. V menší truhlici se nacházela registra a také „peníze outratní“, tedy takové, ze kterých se měli vyplácet služebníci a dělníci. Útratní peníze sloužily rovněž na pokrytí jiných výdajů, jako byla údržba hradu či hospodářské výdaje. Z malé truhlice se měly vydávat částky o výši 5, 10 nebo maximálně 15 kop grošů. Jen ve výjimečných případech (např. stavební úpravy, budování rybníků) mohly být vydávány i vyšší částky. Při výplatě čeledínům a dělníkům byli přítomni purkrabí a písař. Písař zapisoval jména čeledínů a dělníků a evidoval, kolik dnů který pracoval a co za svou práci dostal. Čeledíni a dělníci měli přijímat plat sami za sebe. Nebylo přípustné, aby místo sebe pro plat posílali někoho jiného. Do služby na hrad neměli být přijímáni lidé bez pracovních zkušeností (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201v–202v; AČ 22, 67).

Bezpečnost hradního areálu zajišťovali ponocní a „pacholci“. Ponocní měli především zamezit vstupu cizích osob do hradu, a do služby nastupovali ve chvíli, kdy zapadlo slunce. Jeden z ponocných (tzv. hlásný) měl mít službu u hradního orloje a každou nově započatou hodinu musel ohlásit (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201v). Nijak nás nepřekvapuje doklad existence mechanického hodinového zařízení na Křivoklátě. Orloje máme doloženy i na jiných českých hradech, např. na Velešíně či Žacléři (Jánský 1993, 6–13; Durdík 2010, 53). Výše uvedených pacholků či holomků bývalo na hradě sedm. Všichni vlastnili zbroj a museli ve dne i v noci střežit tzv. přední most. Jeden z nich měl mít vždy službu na vrátnici a sám o sobě směl do hradu vpouštět pouze čeledíny. V případě, že by chtěl na Křivoklát vstoupit někdo jiný, musel tento „vrátný“ jít za hejtmanem či za purkrabím. Jeden z nich pak mohl dát dotčenému žadateli svolení ke vstupu do hradu. Vrátný rovněž hlídal, aby nikdo neopouštěl hrad bez vědomí hejtmana, a sledoval, co je do hradu přinášeno a co je z něj vynášeno. Pokud by zpozoroval, že někdo bez dovolení opouští hrad nebo z hradu vynáší jídlo či něco, „což by jemu dobře neslušelo“, měl dotčenou osobu nahlásit hejtmanovi, a tato osoba pak byla potrestána. Podobná ustanovení známe i z Jindřichova

Hradce. Holomci měli rovněž dohlížet na to, aby hlásní (ponocní) na hradbách nespali. Holomci nesměli z hradu odcházet bez souhlasu hejtmana nebo purkrabího. Hejtman nebo purkrabí však mohl některého z holomků vyslat mimo hrad, aby splnil nějaký úkol. V tomto případě se neměl dotýčný holomek zdržovat v žádné krčmě a okamžitě poté, co splnil svůj úkol, se měl vrátit na hrad (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 203v; Teplý 1927, 77). Obdobným způsobem byli vysíláni holomci i z Potštejna (AČ 22, 59).

Dále nás instrukce seznamuje s povinnostmi kuchmistra a kuchaře, tedy osob, které měly na starosti hradní kuchyni. Bohužel nevíme, o kterou z křivoklátských kuchyní se v instrukci jedná, neboť za vlády Jagellonců byly na Křivoklátě zbudovány hned dvě nové samostatné kuchyně (Cejpová 1987, 369). Kuchmistr byl pod dozorem purkrabího a dbal na to, co se dostalo do kuchyně. Do hradní kuchyně nakupoval dobytek, měl být přítomen při prodeji dobytka, jeho porážce, porcování a uskladnění masa do spižírny. Kromě masa měly být z dobytka zpracovány rovněž vnitřní orgány (dršky). Kuchmistr rovněž také zodpovídal za dodávky vajec, drůbeže, ryb a soli. Všechny příjmy a výdaje měly být zapisovány, leč není přímo řečeno, zda měl tuto evidenci vést sám kuchmistr. Kuchmistr měl vlastnit zbroj a v případě potřeby bránit hrad (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201v; 202v). V případě kuchaře je zvláště zdůrazněno, aby byl čistotný a aby se z kuchyně dostalo ven vše, co do ní bylo přineseno. Bez vědomí hejtmana nebo purkrabího neměl nikomu rozdávat jídlo. Dále v kuchyni neměl kvůli drahotě dříví z úsporných důvodů zbytečně rozdělovat ohně. Rovněž měl nepovolaným osobám zabránit v přístupu do kuchyně (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201v; 203r). Oproti jindřichohradeckému „pořádku“, hlubockému „nařízení“ a potštejnské instrukci nejsme bohužel v případě Křivoklátu nijak informováni o tom, která konkrétní jídla hradní kuchyně produkovala (AČ 17, 555–556; AČ 22, 64; Teplý 1927, 77). Na hradě pracoval rovněž pekař, na kterého dozíral purkrabí. Purkrabí hlídal, kolik strychů mouky pekař spotřeboval. Ten nesměl nikomu rozdávat chléb bez vědomí purkrabího a hejtmana (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201v).

V 16. století bylo stejně jako dnes nezbytným nápojem pivo, jehož vaření měli na Křivoklátě na starosti pivovarník a sladovník. Jejich zázemím byla budova pivovaru v bezprostředním sousedství hejtmanství, vystavěná s největší pravděpodobností na sklonku 15. století. Sladovník přijímal slad a byl povinen vařit z něj kvalitní pivo, které nesměl spálit. Klíče od spilky měl však u sebe klíčník. Sladovník měl mít přehled o větelích a stryších piva, které uvařil, a rovněž měl být vybaven zbrojí (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201v; 203r; Durdík 2006, 120). Již zmínovaný klíčník zodpovídal za trvanlivost piva a jeho uložení v čistých sudech či jiných nádobách. Rovněž rozhodoval, komu se má pivo vydávat (NA Praha, fond SM, , kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 203r–v). Na hradě žil také úředník nazývaný obročník. Přijímal obročí, čímž se v instrukci rozumí obilí. Zapisoval příjmy z obročí, výdaje na něj a v zápisech srovnával větší a menší míry pro větší přehlednost. Mohl mít zbroj (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201v; 203r). Žádný hrad se neobešel bez kováře. O konkrétních povinnostech kováře se instrukce nezmiňuje. Patrně se od něj neočekávalo, že by se věnoval jiné nežli kovářské práci. Mělo se zapisovat, kolik „šínů a štáfů“ se mu vydá do kovárny a co z železa vyrobil. Kovář mohl mít podobně jako jiní hradní služebníci zbroj (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 203).

Na hradě sloužili i pacholci, „kteří jsou při vozcích“. Měli na starosti čistotu koní a ve své práci neměli zahálet. Dle instrukce se prý stávalo, že práci, kterou by zvládli za jeden den, dělali více dní, čemuž měl nový hejtman zabránit. Pacholci disponovali sedly, šlemi a uzdami. O všech předmětech vydaných pacholkům vedl purkrabí evidenci. V případě, že by se nějaká část koňského postroje poškodila a bylo možné ji opravit, měla se odevzdat purkrabímu. Tito pacholci rovněž opravovali vozy a k této činnosti měli po ruce pomocníky. Pacholci vozy promazávali a neměli je nechávat stát na dešti. Za deštivého počasí byli pacholci povinni odvézt vozy do kůlny. Vozy na hradě sloužily

převážně k dovozu dubového dříví do hradní kuchyně a pacholkům, kteří se o ně starali, svěřil purkrabí do užívání sekyry. Z instrukce není zcela jasné, zda jim sloužily k osekávání dovezeného dříví, nebo zda byli rovněž povinni kácet stromy v lese. Každý z těchto pacholků měl mít zbroj (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 204r).

Jako poslední osoba, která působila přímo na hradě, je v instrukci zmíněn jagermejstr. Ačkoliv by se mohlo zdát, že takto pojmenovaná osoba bude mít na starosti pouze myslivost, jagermejstr dozíral také na rybníky a potoky na Křivoklátsku a byl nadřízeným ponocných. Kromě toho zodpovídal za stav západitých zámků a petlic na hradě (!). Rovněž jagermejstr měl vlastnit zbroj (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III., folio 203v–204r).

Instrukce také představuje povinnosti lidí působících na hospodářském dvoře, který k hradu patřil. V případě popisovaného dvora je poměrně obtížné toto zázemí hradu lokalizovat. Patrně se mohlo jednat o dvůr, který se nacházel přímo v podhradí Křivoklátu, jež se dříve nazývalo Budy (srovnej Durdík 1999, 263–272). Za jeho chod zodpovídal purkrabí a všechny příjmy a výdaje z něj se měly zapisovat. Ženské osazenstvo dvora sestávalo z šafářky a dívek. Tyto ženy pečovaly o dobytek. Z jejich konkrétních povinností jmenuje instrukce dojení krav a péči o prasata. Ze starších analogií a s ohledem na velikost těchto zvířat lze předpokládat, že počet prasat na dvoře mnohonásobně převyšoval počet kusů hovězího dobytka. Dle instrukce měla být vedena evidence toho, která zvířata se odvádějí do hradu. Dívky ze dvora rovněž pro potřeby hradu zhotovovaly přízi (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 204r–v; Graus 1957, 39–41).

Na dvoře se vyskytovali také dva úředníci, lesní písař a lovcí. Jejich přítomnost při prodejkách byla nutná. Prodeje se zapisovaly do druhých register důchodního písaře, a to za jeho přítomnosti. Při zápisu měl být rovněž přítomen hejtman nebo purkrabí. Kromě toho se měl zápisu účastnit úředník zodpovědný za dotčený prodej. Oba úředníci prodávali dříví, krokve, latě a také trávu z pastvin. Lesní písař a lovcí byli rovněž pověřeni výběrem lesní daně, o které vedli evidenci ve svých vlastních registrech. Při vybírání lesní daně měli postupovat nekompromisně. Lovčí a jeho pomocníci měli každý den jezdit po lese a objíždět všechny lesní úředníky. Rovněž měli zabráňovat krádežím dříví a pytláctví. Z instrukce lze vyrozumět, že docházelo také ke krádežím sena. Lovčímu a jeho pomocníkům bylo přísně zapovězeno trávit čas v krčmě. V případě, že došlo k vykácení části lesa, museli podat zprávu hejtmanovi a ten měl nechat vzniklou mýtinu vyměřit. Za výběr daní v jednotlivých vsích na panství odpovídali rychtáři. Hradní písaři pak výběr zaevidovali (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 204v–205v; Šimůnek 2005, 214–217).

Část instrukce se věnuje péči o rybníky na křivoklátském panství. O rybníky se měl starat purkrabí, a to tak, aby ryby nehynuly a nikdo je nekradl. Jednotlivé rybníky hlídali královští služebníci. V případě nutnosti měli tito lidé z rybníků vodu upouštět. Rybníky byly opatřeny jakýmsi tarasem, který je „chránil před vlnobitím v případě silného větru“. Podobné tarasy se v 16. století nacházely kolem všech rybníků. Obvykle byly tvořeny kůly či propletenými větvemi, ale mohly být i kamenné. Královští služebníci měli tarasy v případě jejich poškození opravit. V rybnících se chovali kapři, ale také štiky, líni, okouni a karasové. Na panství se rovněž v potocích lovili pstruzi. Dle instrukce se ryby převážně prodávaly, a to nikoliv po jednotlivých kusech, nýbrž po džberech. Stejným způsobem se ryby prodávaly i na potštejském panství. Některé ryby měly být prodávány za groš, jiné až za 10 grošů. Povědomí o cenách jednotlivých druhů ryb měl mít na hradě jakýsi „starý Jiřík“, o němž jinak nic jiného nevíme. Převaha prodeje ryb nad jejich distribucí do hradní kuchyně není ničím ojedinělým (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 205v–206v; AČ 22, 70; Míka 1955, 29; 1960, 116; Šimůnek 2005, 230–231).

Závěrečná ustanovení v instrukci popisují povinnosti lidí ze vsí a městeček. Ti měli pravidelně odevzdávat požadované dávky, poctivě se věnovat své živnosti a nezahálet v krčmách. Lidé na panství, kteří se vyhýbali práci nebo kradli, měli být hejtmanem vyhledáni a ztrestáni. V nejhorším

Obr. 2. Křivoklát. Budova hejtmanství. Foto autor. – *Abb. 2. Křivoklát. Gebäude der Hauptmannschaft. Foto Autor.*

případě mohli být z panství vyhnáni. Jinými formami trestů byly například peněžité pokuty či uvěznění. Lidé na panství museli chovat dobytek a koně, hnojit pole a udržovat své domy. Obecní soudy se odehrávaly na rychtách (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 207r–208r). Sirotci na Křivoklátsku měli sloužit u hospodářů, kteří jim zajišťovali stravu, oděv a ubytování. Peníze, které měli sirotci zdědit, se nacházely v truhlici na rychtě. Truhla měla mít dva zámky, přičemž jeden klíč měl vlastnit rychtář, druhý pak konšelé. Takovýto způsob uložení sirotčích peněz byl prevencí před hrabivými poručníky. Výběr důchodů pro faráře měl zajistit kostelník. Každoročně měly být zápisy o farních dávkách zaprotokolovány v přítomnosti hejtmana nebo purkrabího. Vsi a městečka na Křivoklátsku měly vést vlastní registra se záznamy o prodejích, koupích, stavební činnosti a stavu dobytka. Mnozí držitelé gruntů vlastnili zbroj, jež měla zůstat na gruntu i poté, co by grunt prodali. V případě, že by byli vlastníci zbroje svoláni na hrad hejtmanem či purkrabím, měli se okamžitě dostavit. Nejspíš se jednalo o tzv. nápravníky, tedy many bez urozeného původu (NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 208r–v; Hoffmann 1992, 344–345; Macek 1994, 81–82).

Můžeme sice předpokládat, že se Albrecht z Vřesovic instrukcí řídil, ale ve výsledku byl z úřadu křivoklátského hejtmana naprosto nešťastný a hned v dubnu roku 1529 dal z této služby na čtvrt roku výpověď. Samotný král Ferdinand Albrechta přemlouval, aby vydržel v úřadu křivoklátského hejtmana alespoň rok. Proč se pobyt na Křivoklátě Albrechtovi tolik přičil, nám odhalují jeho dopisy české komoře. Albrecht, jeho žena, děti a čeládka trpěli na hradě zejména tím, že zde byli

jedinými utrakvisty a scházel jim zde utrakvistický duchovní. Albrechtův hejtmanský plat byl značně nízký a stěžil z něj uživil čtyři koně, které na hradě měl. Lidé z Křivoklátska se Albrechtovi posmívali, neboť předchozí hejtmané směli v okolí hradu lovit, a on ne. Stejně tak oproti předchozím hejtmanům postrádal sud vína, který byl dříve dodáván do hradu jako desátek. Křivoklát byl navíc značně zchátralý. Manové, kteří měli hrad bránit, byli nespolehliví a mnohdy už ani nevěděli, že jsou vázáni manskou službou. Zámky na hradě byly rozbité, okna vytlučena, služebníci nespokojení se svým platem a celkově vzato na nic na křivoklátském panství nebyly peníze. Hlásní a vrátní měli být dle Albrechtova názoru raději vyvázáni z manské služby. V okolí hradu zbytečně hnulo seno ve stozích. V lesích se přemnožila divoká prasata, lišky, rysové, divoké kočky a vlci, což lesům a zejména ostatní lesní zvěři nijak neprospívalo. Lidé z Křivoklátska nadmíru požívali alkoholické nápoje a pytláčili. Z těchto důvodů jistě nepřekvapí, že přestože se stal Albrecht hejtmanem jednoho z nejvýznamnějších hradů v Čechách a za jiných okolností by pro něj mohl být úřad křivoklátského hejtmana jistě prestižní záležitostí, jeho úřad mu byl spíše k zlosti a ke škodě. K těmto problémům přibýly Albrechtovi rovněž přírodní katastrofy v podobě povodní a turecká expanze, jejíž zadržování si vyžádalo z křivoklátského panství nejen lidské síly, ale též značné množství obilí a mouky pro armádu (Kočka 1936, 39–40, 110, 119, 130, 148, 184, 204, 218, 230; Bůžek 2001, 167; Šimicová 2004, 27–28). Kromě toho měl Albrecht neustále spory se svými sousedy Týřovskými z Einsidle (Kočka 1936, 246). Tristní se zdá být zejména celkový stav hradu, jenž byl nedlouho před obdobím, jež sledujeme, radikálně a nákladně přestavěn ve stylu vladislavské gotiky (podrobně Durdík 2008, 177–183; 2009, 95–104).

Koncem dubna roku 1530 psali Albrechtovi z Vřesovic členové komorní rady, aby poslal své lidi do Berouna pro vězně z Příbrami a nechal je odvézt do křivoklátských žalářů. V červnu 1531 již byla správa Křivokláta opět nad Albrechovy síly, a tak se znovu vzdal svého úřadu, načež česká komora pronajala křivoklátské panství Albrechtovu bratranci Jaroslavu Brozanskému z Vřesovic. Lze předpokládat, že Albrecht se tehdy stáhl do ústraní a hospodařil na svých panstvích na Lovosicku, která získal v předchozím roce. Jaroslav z Vřesovic za pět měsíců zemřel a Albrecht se pak opět vrátil na Křivoklát jako hejtman. Jeho stížnosti z dřívějšíka nezůstaly bez odezvy; křivoklátským manům bylo přikázáno, aby se dostavili do Rakovníka, a vytvořil se soupis jejich povinností. Už v létě 1532 se však o úřad křivoklátského hejtmana hlásil Albrechtův předchůdce Petr Holý z Chrástu, jemuž se dokonce na čas podařilo získat hrad do nájmu. Tehdy pravděpodobně Albrecht z Křivokláta definitivně odešel a nejspíš dožil na své tvrzi ve Vchynicích. Zemřel někdy v průběhu druhé poloviny 30. let 16. století (Kočka 1936, 41–42; Boukal 2015, 128–129).

Závěrem lze shrnout, že hospodářská instrukce pro Albrechta z Vřesovic představuje zajímavý vhled do života na hradě na počátku 16. století. Nepochybně tak představuje výjimečný a dosud nevyužitý pramen pro studium hradní každodennosti, jež vyžaduje interdisciplinární přístup (Durdík 2010, 58). Instrukce nás nejen seznamuje s ideálem fungování správy panství a jeho ekonomickým chodem, ale také přináší mnohdy překvapivé informace o povinnostech hradních úředníků a služebníků. Dalším ne zcela očekávaným zjištěním je to, že počet osob, které byly trvale usazeny na rozsáhlém královském hradě, byl poměrně malý. Rovněž jsme získali určitou představu o sociální rozrůzněnosti osob působících na Křivoklátě. Budoucí generace badatelů čeká na poli poznání hospodářských instrukcí ještě mnoho práce, která může přinést další informace, jež jistě obohatí všechny historické vědy, včetně kastelologie.

Prameny

- AČ 10: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích X. ed. J. Kalousek, Praha 1890.
- AČ 17: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích XVII. ed. J. Kalousek, Praha 1899.
- AČ 22: Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích XXII., ed. J. Kalousek, Praha 1905.
- NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201–208.

Literatura

- Boukal, J. 2015: Počátky rodu erbu půlměsíce. Rytíři z Vřesovic v pozdním středověku. Nepublikovaný rukopis diplomové práce obhájené na FF UK. Praha.
- Bůžek, V. 2001: Manové ve skladbě nižší šlechty jagellonského věku, *Marginalia Historica*. Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy 1999, 155–174.
- Cejpová, M. 1987: Nástin vývoje české hradní kuchyně, *Archaeologia historica* 12, 367–372.
- Černý, V. 1930: Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniijního velkostatku v XV.–XIX. století. Praha.
- Durdík, T. 1999: Nejbližší zázemí hradu Křivoklátu, *Archaeologia historica* 24, 263–272.
- Durdík, T. 2006: Pivo a další alkoholické nápoje na českých hradech, *Muzejní a vlastivědná práce, Časopis Společnosti přátel starožitností* 11/114, č. 1–2, 118–123.
- Durdík, T. 2008: Vladislavská přestavba hradu Křivoklátu, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 116, č. 3, 177–183.
- Durdík, T. 2009: Der Umbau der Burg Křivoklát zur königlichen Residenz unter Vladislav dem Jagellonem. In: Zeune, J. – Hofrichter, H. (eds.): *Von der Burg zur Residenz*. Braubach am Rhein, 95–104.
- Durdík, T. 2010: Několik poznámek k české hradní každodennosti, *Archaeologia historica* 35, 1–2, 45–61.
- Graus, F. 1957: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Praha.
- Hoffmann, F. 1992: České město ve středověku. Praha.
- Jánský, J. 1993: Z dob králů dvojího lidu a loupeživých rytířů. Praha.
- Kočka, V. 1936: Dějiny Rakovnicka. Rakovník.
- Koryta, D. 2013: Hospodářské instrukce pro poddané do poloviny 16. století (na základě edice Josefa Kalouska). Nepublikovaný rukopis bakalářské práce obhájené na FF UK. Praha.
- Macek, J. 1994: Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526). 2. Šlechta. Praha.
- Míka, A. 1955: Slavná minulost českého rybníkářství. Praha.
- Míka, A. 1960: Poddanský lid v Čechách v první polovině 16. století. Praha.
- Novák, J. 1992: Zámecký pořádek na Jindřichově Hradci, *Hláska* III/2, 14.
- Palacký, F. 1835: Pana Vojtěcha z Pernštejna zřízení o správě hradu a panství Potenšteinského a Litického, *Časopis českého muzea* 9, 269–291.
- Rožmberský, P. 1991: Život na hradě v 16. století, *Hláska* II/4, 43–44.
- Sedláček, A. 1995: Hrady, zámky a tvrze Království českého II. Hradecko. 3., nezměněné vydání. Praha.
- Sedláček, A. 1994: Hrady, zámky a tvrze Království českého III. Budějovicko. 3., nezměněné vydání. Praha.
- Sedláček, A. 1996: Hrady, zámky a tvrze Království českého VIII. Rakovnicko a Slánsko. 3., nezměněné vydání. Praha.

Šimicová, E. 2004: Křivoklátská manská kniha z let 1454–1566, Rakovnický historický sborník V/2004, 23–81.

Šimůnek, R. 2005: Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách: Rožmberská doména 1418–1472. Praha.

Teplý, F. 1927: Dějiny města Jindřichova Hradce I., část 2. Jindřichův Hradec.

Edice instrukce:¹

NA Praha, fond SM, kart. 1685, signatura P90/5 III. folio 201–208.

Folio 201r

Anno Domini .1.5.2.8.

Instrukcí vydaná od rad komory Albrechtovi z Vřesovic, hajtmanu na Hrádku Křivoklátu, pokud a kterak se při zámku chovati má.

Léta etc. XXVII v pátek po svatým Petru a Pavlu tato instrukcí sepsána jest od rad zřízených komory krále Jeho Milosti panu Albrechtovi z Vřesovic, hajtmanu na Hrádku Křivoklátu, kteráž jest on pan Albrecht žádal, jak se při svém ouřadu chovati má na již psaném zámku.

Item předkem pan Albrecht jakožto hajtman zámku Křivoklátu má pilně opatrovati, aby jim král Jeho Milost bezpečien byl a všicku čeledí, kteráž mu jest zapsána, tu má tak spravovati, aby každý v své službě kdož jest k čiemu zjednan dosti činil. A také ti, kteříž povinné služby z městečiek neb z vesnic činiti mají a na zámku, což se tkne stavení buďto od kamene, aneb od dřeva, i také na střechách, to aby pilně opatroval, což by kde jiego potřebovalo, aby se to včas opatřilo a opravilo, aby se na stavení škoda nedála.

Tato jse čieled' na zámku chovati má.

Item purkrabí ten má toho pilen býti, aby holomci i jiná čieled hradová bez potřeby královské dolův necho-dili, ale na zámku pilní byli tak dobře, kdyby hajtman doma nebyl, jako při jeho doma bytí. A každá osoba, kteráž co za práci má a komuž co náleží, aby toho pilní byli a svými službami aby dosti činili.

Folio 201v

Také při odvíraní zámku aby purkrabí s holomky býval, i také při zamykání. A klíče, jakž zamkne, při sobě míval na noc. Také ponocné na ta místa, kdež jest toho potřebí, včas osaditi má a tak naříditi, aby každý ponocný bedlivě své půl noci vydržiel a při každé hodině, kdyby na vorloji byli, aby se každý hlásný ohlásil, a to pod trestaním skutečnejm, kteráž by se tak nezachoval, a hlásní na svá místa při západu slunce aby vstupovali a při východu slunce ze zdí scházeli. Také vrátnie aby k tomu přidržiel, aby pilní u mostu byli a žádnýho na hrad krom domácí čeledi nepouštěli bez opovědí hajtmana a neb purkrabí a neb komuž by na místě hajtmana neb na místě purkrabí poručieno bylo. Také při kuchmistru jak do kuchyně vydá-vati má i také při kuchaři, aby řádně vydáváno z kuchyně bylo, k tomu purkrabí pilně přihledati má. I také k pekaři po kolika strýších peče, aby slušně chléb vydával, od sebe bez potřebně nerozdávaje žiadnému bez vědomí purkrabova a rozkázání hajtmanova. Též také od pivovarníkův, jak slad přijímají a co na té piva berú, co se do pinvrse zespíla, aby to klíčnick příjma rozomně tak zase vydával, jakž by jemu od purkrabí rozkázano bylo, a bez vědomí purkrabova a mimo jeho uložiení aby jim nerozdával. Též také k obročníku purkrabě přihledati má, aby obročník řádně na obročnici přijímal všecka obilí a řádně zapisoval, také řad-ně vydával, jakž jemu od hajtmana nařizeno bude a rozomnie příjmy a vydání aby zapisoval, jakž na kterou míru přijme aneb vydá na větší a neb na menší, aby rozomnie pro srovnání počtu to se mohlo nalézt i též také i klíčnicku. Item písař důchodní, kterejž peníze z důchodův všelijakých přijíti má, takto se má přitom zachovati, že má býti jedna truhlice větší u hajtmana v sklepě o dvou zámků, do kteráž se peníze přijímati a klásti mají ze všech důchodů.

Folio 202r

A od té truhlice má míti hajtman jeden klíč, písař důchodní druhý klíč tak, aby jeden bez druhého té truhlice neodmykal. A hned jakž by se které sumy peněz přijímaly do té truhlice, ty peníze vložieny býti mají, a když by z kterých důchodův peníze vybírány měly býti, aby jistí dnové byli ukládáni lidem k placení tak, aby hajtman a neb na místě jeho purkrabě při písari důchodním při vybírání peněz vždy bývali a též také i při peněžích lesních, když by dávány byly. A druhá truhlice menší aby byla, v kteréž by registra na vydávání peněžítá chována byla. A ta truhlice také aby byla o dvou zámku tak, aby od té truhlice měl jeden klíč purkrabě a druhý klíč aby měl písař důchodní. A též taky aby jeden bez druhého té truhlice vodmykalí, než kdyby oba přítomna byli. A v té truhlici při registřích aby chovány byly peníze outratní, z kterýžto peněz aby bylo placeno služebníkům i všem dělníkům a neb jakéž koli outraty hradové aneb hospodářske, a to na tento způsob, aby z truhlice hajtmanovy bylo vydáváno na outraty do truhlice menší k registróm peněz po v ss aneb x ss grošuov a najvíc do xv ss grošuov, a kdyby ty peníze vydány byly, počtem to bylo ukázano hejtmantu od písáře, tehdy opět aby hajtman do outratní truhlice, jakž jest dotčeno, peněz vydal kolikrát by toho potřeba přišla, však proto byla li by toho vzláštní (sic!) potřeba, tak ješto by záplata čieledí se sešla k větším sumám aneb taky byla li by jaká stavení a neb díla rybničná, ješto by po větčích sumách na outraty bylo potřiby hajtmantu vydávati, do truhlice outratní tu jakž by se na potřebě uznalo, aby se hajtman tak zachoval. A při placení čieledí aneb dělníkům a neb komuž by se co zač platiti mělo z té truhlice outratní, přítom aby purkrabě s písářem oba dva bejvalí. A každý ten aneb ta osoba, kteréž by se platiti mělo, aby sobě sama ta osoba peníze přijímala a zajména napsána byla, co a zač který den. A také čieledí, kteréž by nebyla zkušená v jistotě na službu nepředávati, leč prve zaslouží a též oukolníkům. A také ten písař má toho zvláštní pilnost míti, aby všeckní důchodové čiasy svými vybírání byli.

Folio 202v

Také písař důchodní při nebytí hajtmána na zámku a nebo i purkrabě má o to péči míti, aby čieled' hradová, tak jakž vejš dotčieno, každý v své povinnosti poslušně zachovali, a to jim od hajtmána tak rozkázano býti, žieby se kteréž koli osoba tak nezachovala, má to písař na hajtmána vzněsti a hajtman takového neposlušného má trestati, a také písař důchodní, kdyby toho potřeba byla a hajtman jemu rozkázal, pro kterou potřebu po zboží sebu jeti a nebo i bez sebe jej pro potřeby poslati, buďto pro důchody, a nebo pro opatření jinejch potřeb má se v tom písař volně zachovati, a též byla li by potřeba, i purkrabí a zvláště k rybníkům opatření a nebo k jiné potřebě, žie se v tom volně zachovati má.

Item kuchmistr, kterež i dobytek k kuchyni kupovati a býti má, o tom má zvláštní pécie býti. V toliko purkrabě, ale předkem, aby hajtman v tom jej tak napravil, dokadž by se to jinač nezřídilo, poněvadz by se skrze jeho ruce dosti znamenitá outrata peněžítá v přímích i u vydání scházeti měla, aby taková osoba k tomu obrána byla, komuž by se mohlo tomu důvěřiti, a však proto, aby se to očitě vidělo, když se hovado koupí, slušně li se koupí, a také aby tak zděláno bylo, aby do špižiernie všecko bez újmy vešlo, a též i z drškami, i což k dršťkám přísluší, aby se tu leností a zanedbaní pryč neucházelo, což by čieledí k pužitku uděláno bejti mohlo. A tak co by kuchmistr do kuchyně vydávati měl, aby při zasekání masa sám hajtman, maje přítom purkrabě, míru toho uložil, co se má na který stůl, jakž na koho sluší, zasekati má, a to pilností vydržieti, jak to hovado vystají a co se osob na ty peníze vydrží, aby on kuchmistr takovým pořádkem se zachoval, a však proto, aby k němu čiaso a pilně přihledáno bylo a kteréž k nozie s dobytká sejme, aby je opatroval, aby na slušné peníze mohli zvedeni býti bez škody. Také což přijme kur a na vajec a nebo ryb, aby to bylo zapisováno v příjem i v vydání a též i suol.

Folio 203r

A také kuchmistr má zbroji míti k potřebě zámku.

Item kuchař, aby také k tomu napraven byl, aby čistotně se měl a jídlo aby čistotně dělal, neb dobrý kuchař mnoho sporoty přičiní a zase nečistotný nesporoty nedbanlivostí mnoho nadělá. A protož pilností v tom jej

napraviti a zvláště, aby to což do kuchyně přijme zase těm, nakohož to sluší, na stoly vydával, jakž by jemu zpráva dána byla a nikam jinam bez vědomí a odpuštění hajtmána a nebo purkrabě aby z kuchyně nevydával žádnému, a to pod trestaním. A také ohňův bez potřeby aby nedělal pro sporotu dříví a těžkosti fůr. Také kuchyně aby tak opatřena byla, aby do ní ti nechodili, kdož choditi nemají.

Item sladovník, aby k tomu také napraven byl, aby slady dobře dělal a k němu aby přihledáno bylo, neb jeho pilností muož také spavta (sic!) na pivě bejti, když mírně slady vyvstuje a vhod vsuší a neshuojí a neb také nespálí. A zase nedbanlivostí velikú škodu udělá a on sladovník při vaření piv, poněvadž je jiní vaří a dosti se mu peněz dává, aby to tak opatřil a k tomu přihledal, aby se pivo tak a s tím dostatkem dobře vařilo, aby se škoda a újma na tom nedála, aby se vyrozumělo, co se piva běře na strychy, na věrtele, a také muož míti zbroji k potřebě zámku.

Item obročník aby pilně v to uveden byl, aby příjimy i vydání pilně zapisoval a hajtmán aby mu míru uložil, jak má vydávati a poněvadž má příjimu některá míra větší a některá menší a na vydání nejmenší, aby ty míry tak srovnání byli, co jedna mimo druhú přináší, aby to při počtu mohlo rozomně vyhledáno bejti. A také muož míti zbroji k potřebě zámku.

Item což se tknie kováře, taky na tom malá outrata není a protož, aby on kovář v to tak napraven byl, což koli šínův a neb štafův žieleza jemu se vydá, aby to jemu v příjem zapisováno bylo. A také což z toho žieleza uděla, aby také zapisováno bylo rozomnie a při počtu aby to bylo ukázáno. A také muož míti zbroji k potřebě zámku.

Item klíčník aby pilnej byl vyhledání, aby pivo trvalivé bylo, v to aby uveden byl, komuž se dáti má, aby se to slušně dalo,

Folio 203v

a komuž se nemá dáti, aby se nedávalo žiadnému bez dotazu purkrabě. A nádob budto sudův aneb jiných čistotně hledal a opatřoval a zbroji k potřebě zámku aby měl.

Item holomkův aby bylo vii pacholků hodnejch s dobrou zbrojí a ti aby pilní zámku byli ve dne i v noci u předního mostu, aby vždy jeden holomek byl při vrátně býval a nedapouštěl, aby mělo otevřeno bajti žádnymu, leč toliko čieledi bez opovědí, a kdožby se opověděl, aby ten holomek nahoru došel a opověděl hejtmánu a neb purkrabí a neb tomu, komuž by poručieno bylo, ktožby opovědín měl býti, a když by hajtmán rozkázal, teprve aby ten, kdož jest opovědín puštěn byl a tak, aby pořádku holomci drželi a taky holomci silní na zdech, tu kdež sú místa potřebná pro opatrování, lehání měli a hlásných aby šetřili, jestli žieby kteří zle ponocovali, aby jim toho netrpěli a s hradu aby neodcházeli bez odpuštění hajtmána a neb purkrabí, než bylo li by hajtmána a neb purkrabí kterému holomku rozkázano kde pro potřeby jíti, žie to má každý poslušně učiniti a tu potřebu zdíti tak, jakž jemu jest rozkázano nedávaje se v daremný krčmách zastavování než pilně to zjednaje, aby se na zámek zase vrátil pořádně, a to také kterež by holomek při vrátný seděl, má toho šetřiti, aby žádný z hradu nic toho nenesl, budto od stravy, aneb od toho, což by jemu dobře neslušelo, a jestli žieby uhlídal to, aby na hajtmána vznesl, a také jestli žieby která osoba dolův z hradu šla proti vůli nařízené hajtmána, to taky aby ten holomek na hajtmána vznesl, aby ten neposlušný trestán byl.

Item což se tkne jagermejstra, z kterýhož jest ta práce sniata, o rybnících a potocích ten má míti podle své starosti a zvyklosti při zámku zvláštní péči a opatrování zámku zvláštní bedlivost při ponocných i také vedle při všech pokojích, aby žádný všetečnosti nic toho neučinil, budto při zámcích západitejch u dveří, a nebo na petlicích, aby tu nic škodného státi se nemohlo, i taky což by jemu při odjezdu purkrabí potujieno bylo, aby na zámku toho pilen byl a také má zbroji míti k potřebě zámku, jakž na to sluší, a také nevědy a jiné vaz-

Folio 204r

by zpravovati, muož i dělati a také muož tím jagermejstrem hlásně spraviti, aby on o to péči měl, aby čiasně na ponučky na svá místa vstupovali i také když by sjíti měli, čias aby o tom péči měl.

Item pacholci, kteří sou při voznících, k těm purkrabě pilně přihledati má, aby koní pilní byli čistotným hledáním a čiasně k díluom aby vypravovani byli tak, aby což slušně koňům muož uděláno býti za den, aby uděláno bylo neb někteří, když toho vůlí mají, tak toho šetří, což by za den mělo uděláno býti, slušně protáhnou meškání, aby to za dva dni uděláno bylo, a což by mohlo jedněmi koními uděláno býti, aby dvojí koními držiani byli přítom. Také což se jim dá na koně potřeb, sediel aneb šlí a uzed. Item toto pilně aby šetřili, aby to nebylo zmrháno, a což se kterému dá, aby sobě purkrabě zapsal. A také když by to sešlo a podruhé nové mělo dáno býti, aby staré purkrabě přijal do opravy.

Také ty pacholky, kteříž při koních při vozatajích jsú, aby k tomu přidržáni byli, což při vozatajích mají při koních pomocní býti, aby sobě pomocní byli a také těch děl, buďto vorby, anebo jiného díla, aby pilní byli a zlášť vozu aby šetřilí, aby bez potřeby ševdenstvím slaziení nebyli i také mazáním čiasným aby jimi vopouštěli a na deštěj nenechávali státi, ale pod kůlnu, aby se toho tak mnoho jako prve nekazilo a take aby čiasnie k kuchyní dříví navoziováno bylo, a ne tak jak se to vídalo, aby v mízku les dubový vozien byl a sekán pro škodu mýtom i také pro obmeškání jiného díla. A také což kterému pacholku purkrabě sekyr dá, aby každému zapsáno bylo, aby toho šetřil a nekazil bez potřebě a také ti pacholci aby zbroje měli k potřebě zámku.

Item což se tkne hospodářství ve dvoře při zámku, k tomu purkrabě pilně přihledati má tak, aby se mohl rozomně při počtu ukázati, jaký jest užitek mimo náklad toho dvoru, to aby se rozomně zapisovalo, co z toho dvoru čiehož koli na zámek vydané bude, napřed aby šafářka o dobytku s dívkami pilnost měla, aby

Folio 204v

k užitku svú práci jinak na dojivú přivesti mohly, aby dobytek ševdensvím zkažien nebyl tak, jakž se to vidělo netolik na starším dobytku, ale i telata, že sou poněkud zmizelá. A což se pak tkne sviní, aby to tak vše opatrováno bylo, aby se na tom užitek ukazoval, a to vše aby bylo zapsáno, co se nahoru k kuchyní vydá. Těž také aby to bylo ukázáno, co příze šafářka nahoru s dívkami vypředú, k tomu aby přidržáni byli, aby se toho na počtu užitek ukázati mohl v jednom i v druhém, poněvadž se ho hospodářství držeti má, aby se rozomně držielo a aby byl rovnán náklad s oužitkem.

Item písař lesní podle první instruktí aby se zachoval i také i také (sic!) lovčí, kterejž při písaři při prodajích jest, a když na hrad přijedú s tiemi prodaji lesními, což jest kde při kterým ouřadě prodáno, aby to v registra zapisováno bylo, do register druhých písaře důchodního. Přitom zapisování má býti hajtman. Pakliby bezelstí hajtmana býti nemohlo, ale purkrabě a tu písař důchodní a písař lesní aby to zapsání vykonali při přítomnosti lovčího. Těž také tu přítomen úředník, včiehož to úřadě ten prodaj stal se jest. A tak aby ti všickni to zapsání slyšeli. Také což písař lesní s lovčím peněz vyberú lesních, ty peníze aby vyčítány byly před hajtmanem a písařem důchodním, pakliby hajtman přítom bajti nemohl, ale před purkrabí také písař lesní má zvláštní registra míti na to, což se k stavení rozkáze dáti, aby takové dání rozomně zapsáno bylo. Zejména kterému člověku a co velikých dřev a co krokví nebo latí, to vše aby prodajem na peníze jako i jinému v ta registra zapsáno bylo na ten způsob, když přijde vybroní peněz v síních, aby písař s lovčím zvěděli, vystavěli jest to vše v to stavení, tehdy aby z peněz ten člověk nebyl upomínán, pakli jest nevystavěl, tehdy aby od něho peníze vzali, nic se jemu nedadúc dáním zastíratí, a to aby na počtu bylo ukázáno, za jakú sumu peněžítú dříví jest

Folio 205r

prodáno. A také aby to písař s lovčím pilně opatrovali, všechny peníze lesní včas vybrali a dluhův nenarážieli. A provazci aby na lokty čiasto změřovali.

Item lovčí a jiní tři, kterejmž se služba platí, ješto každý den po lesích jeti mají do všech úradův tak, jakž v instruktí prve vyměřeno a zapsáno, poněvaž nemalej náklad peněžitej na počtích se ukazuje, tu hajtman a purkrabě pilně k nim přihledati mají, aby takové jich jízdy užitečné byly, aby ani podle instruktí k čiemu sou zjednání, tomu dosti činili, ne aby kterej z nich v krčmách měl se pováletí neb v krádežně v tolik dříví, ale i všelijakých zvěří aby pilně opatrovali a nedopouštěli. A jestli žieby toho pak který zanedbával a skrze

zanedbávání v krčmách poválení kraděžíové se dali na dříví neb na zvěří, žieby již o takovou nedbanlivost každý byl trestán, jakž by příčina ukázala netolik na penězích, ale pro podezření i na hrdle a na zdraví, poněvadž králi jeho milosti na tom užitku nejvíc leží na zboží na tom.

Těž také co kde na kosu sekou, aby i tu kradežně opatrovali, neb jest toho snadnej rozuom, žie na tak veliké šíři čiasté škody a neb kradežie pilnejm opatrováním mohou se naléztí a postihnúti, a kdož se toho nezapisuje i neoznamuje, tu se muož již rozomnieti, žie to není tím, aby se nekradlo, ale nezanedbáním a neopatrností.

Item což se prodajně lesních dotejcie, aby se v tom písarš i taky lovčí i úředníci lesní tak zachovali, jakž o tom prve v instruktí zapsáno jest, aby jistým lidem prodávali, od kterejchž by jmíti mohli a mimo čiasy uloženě, aby na lidech dluhně nezadržovali, ale včas peníze vypomínali. A jestli žieby kto nejistému prodal a včas peněz nevypomínal, aby to sám doložil a kaká o spravování jest na lesích a vohníně opatrování, jakž o tom o všem šíře i o opatrování zvěří

Folio 205v

prve jest napsáno, aby se v tom tak zachovali, a když se dříví vyrubá, aby hajtman vymejená mejta dal při své přítomnosti vyměřiti ve všech ouřadech.

Item což se tkne prodajův trav na lukách i na paloucích i také v lesích, to aby rozomnie a zajména zapsáno komu a z které poustky a nebo také v lesích, jakž by se místa jmenovala, a také i jiní zájmové, buďto na peníze, a nebo v snop též také aby se vše rozomně zapisovalo a na počtu aby se řádně ukázalo, a také kdyby se co mohlo více pozodělati paloukův v lesích toho aby pilní byli.

Item důchodové všelijací peněžítí i také nepeněžítí aby na lidech zadržiování nebyli, včas vybírání a k tomu aby lidé v každé obci tak nařízení byli, aby k uloženým dnuom rychtáři s lidmi, ktož které spravují, rychtáři s úroky byli na zámku proto, aby dluhým prodlením meškáno nebylo a purkrabí i písarš na prodlené dny jich očekávati a jiné potřeby meškati, než jakž by jim rokové uloženi byli, aby k tvým rokuom netolik úroky peněžité, ale i ospy, i také kury i jine důchody spravovali, k tomu je hajtman napraviti má, aby se tak zachovali. Přitom také písarš důchodní i lesní mají pilnou peči mítí, jestli žieby kteří mimo čiasy uloženie důchody buďto peněžité a nebo jiné zadržali, aby čiasto v registra nahlídali, a kdo jest co dlužen, aby vypsali a hajtmanu vejpis dali, aby hajtman přidržel ty, ktož sou dlužní, aby dali to, což dáti mají, a k tomu hajtman oba písarše přidržeti má, kolikať by koli toho potřebí bylo, aby se tak stane, tu se mnoho dluhův nenadrží.

Také což by ospův mimo outraty přeběhlo, to má včas převrzieno bajti, aby bylo speněžieno a jistým lidem prodáno, kteříž by včas uložiený to což koupí zaplatili, a to má hajtman čiasem slušným vezma k sobě písarše převrtří co toho k speněžiení přijde, dokudž se ta věc v jiné pořád neuvede.

Což se tkne opatrování rybníku při násadách, hajtman i purkrabě

Folio 206r

a komuž hajtman rozkáže, mají toho pilní bejti a pomáhati, aby plodem dobrým tříletým a čierstvým rybníci sázieni byli, a když se rybníci nasadí, i také plodové dvouletí, když se na vejtahy rozsadí, tu již purkrabě má zvláštní péči mítí, aby k rybníkům přihledal a opatroval ryby z rybníkův proti vodě, ani dolú s vodú neušly, ani jinak krádeží nehynuly, a kdyby lidé královští při kterých rybníkach přiseděli, kdež by se trefil člověk rozomný a věrný a také pilný, tomu by mohlo poručieno býti, aby k tomu rybníku přihledal, kterémuž by přiseděl, dadanc jemu zprávu, kdyby se zdvihli větrové ti, kteříž by na taras urážieli, aby šetřiel vlnobití, aby tarasu vlny nevybily, aby to včas opraveno bylo, a také přišli li by přívalové, aby tehdaž pilen byl a včas aby k rybníkům přihledal. A srozuměl li by, žieby voda ke škodě zvihnouti se měla, aby v splavu aneb ve šbele mírně upustil, a když by voda opadla, aby zase přizahradil.

Také byl li by plotové před splavem ne dobrí, a nebo v chobotě, to aby se pilně ohledalo a dostatečně opravilo, neb tu malou vopravou k znamenité škodie přijde a neopatrně o ryby se připraví.

A také při sázení rybníku na vajrost i na vajtah aby se včas sadili na jaře, neopozdujce se jakž by ledové sešli a u dní tuha byla, neb na větřích není dobré sázení pro vlnobití plodů. Také jestli žie jsú kde splavové nedobří aneb také i tarasové, to včas aby opraveno bylo, neb kde se na splavě voda v míru vydržieti nemůž, tu mají ryby újmu v pastvách, na mělčinách v kraji a kdiež tarasu není, tu se hrázi veliká škoda stane na hrázi, žie vlny vytepú, když větrové docházejí a když hráze urostlé nejsou, ješto pro nevelikú opravu čiasně přijde veliká škoda, co by mohli prve grošem opravit, potom vopraví x grošuov. Také při lovení rybníkův

Folio 206v

jmá veliká pécie býti, i napřed když se rybník spuostiti jmá, toho jmá purkrabě pilen býti, i aby se potrubí trefně ploty neohrazovali, ale aby prostranná potrubí byla, neb když krátkými ploty potrubí oplete, tehdy jse voda na plotu vyseje, vyzdvihne a neb se plot podmele a ryby ujdú, pakli se nepodmele a voda na plotích vysoce vstane, tehdy štiky přes plot se vystřilíjí a někdy i kapři. A také aby se krádežem na rybách škoda nestala, tu jest veliké pilnosti potřebí a zvlášt při lovení rybníka a také při prodaji ryb, aby se ten řád zachoval, jakž jest to někdy za spravování najvyššího sudího zemského a jiných panův, kteříž jsú s tím na ten čias v správě byli nařídilo (sic!), jak se měli kapři na džbery prodávati, i také štiky neb větší vokouny, i také karasy a línové, což by drůbeží bylo, žie jest také míra k tomu ustavena byla, což by mělo býti dáno za groš neb za x grošuov, jakož Jiřík starý o tom dobrú vědomost jmá.

Item což se tkne potokův pstruhových i jiných, k těm jest veliké pilnosti i viny, kdož to opatrovati budú potřeby, aby se králi Jeho Milosti toho dochovati mohlo, též také při opatrování všelijaké zvěři, aby krádežem ani ryby, ani zvěř nehynula, a kohožby po takové potřebě hajtman a neb purkrabě z holomkův poslali, aby se v tom každý věrně a spravedlivě zachoval, a jestli žieby kderú krádež v čem shledali, to aby na hajtmana vznesli, pakli by mohli toho kdož by kradl postihnúti, toho aby na zámek hajtmanu přivedli.

Folio 207r

Item k těmto všem předepsaným osobám jmá hajtman přihledati, a jestli žieby kteráž koli osoba svý službie a povinnosti dosti nečinili, tehdy hajtman svú pilností má jej napravit. Buďto řečí, a neb tím trestáním, jakž by se na koho slušelo, aby každý k tomu tak předržíán byl, aby své povinnosti služebné dosti činil, a zvláště písáře důchodního i lesního aby je sobě hajtman tak napravil, aby ani písari registra důchodní a neb lesní čiaso přehledali a mimo čiasy uloženie, aby se dluhův důchodních a neb lesních na lidech nezadržovalo, a což by mimo čias uloženy zanedbával kterého důchodu vyplniti aneb za dříví zaplatiti, aby to každý písar na hajtmana čiaso vznášel a ty osoby jemu vypsané dal a tak aby dluhův nenaráželi, ale čiasne aby od lidí vybráno bylo.

Item což se tkne lidí po zboží v městečkách a neb po vesnicích, přitom jest veliké pilnosti potřeby, aby k tomu držíáni byli rozumně, aby svých živností pilně hleděli tak, aby se poplatky spravovati mohli, neb jest to jistý rozum, jestli žie se v tom lidé neuvedú v těch vesnicích, kdež jsú zahálení zvyklí a v krčmách se poválejí a živnosti hleděti nechtí, žie ti lidé poplatkuov spravovati nebudou a netolik poplatkuov, ale ani stavení opatrovati nebudu, a protož hajtman, aby o tom velikú a zvlášt ní péci jměl v každé obci, aby ty osoby vyhledal, kteříž by své živnosti hleděti nechtěli a pováleti se chtěli a neb hráti, aby toho žádnému netrpěl, ale aby jej k tomu tak napravil, aby své živnosti hleděn muosil. Také aby na

Folio 207v

dědinách koně jměli, kdož jmíti mají, i také dobytky veliké i malé, což kde na kterou dědinu sluší, aby hnoje mítí mohli etc. A také stavení aby opravovali, neb na tom nejvíce záleží ouřadní potřeby a lidé ze zlých navyklostech vyvedeni byli a v dobré navyklosti aby uvedeni byli.

Item také čiasy svými jakož obyčiej jest hned brzy po Novém létě, žie se soudové obecním v rychtách drží po městečkách. Ti soudové, aby také čiasy svými držáni byli, nemohli by přitom býti sám hajtman, ale purkrabě, neb se tu v každé obci v potazích obecních, kdož je zříditi umí, mnoho škodlivých věcí vyhledá

a zregistruje a proti tomu mnoho řádu v každé obci muož se napraviti, ustanovie rozumnější osoby k úřadom a dada jim artikule sepsané, jak se mají pořiadně zachovati, neb se tu vyhledá, kdo na dědinách koně míti mají, a žie jich nemají a neb jich odbývají a neb dobytkův velikých i malých etc. A také kdo dědiny jak dělají a hnojí aneb také jestli jich uprodávají aneb zastavují a neb oulehlemi zanechají, aby zarastli a také jak kdo stavení opravují a neb opouštějí. Také o hrách a o krčmování, kteříž se v nich poválejí a jací dluhové za piva a v židech rozliční slibové a rukojemství jedni za druhé a zvlášť ti povaleči a rozliční krádežové, ješto těch všech neřádných věcí má hajtman pilně lidem brániti úrokováním a neb vězením a jakž na koho sluší takovým trestáním a k tomu lidi napravovati, aby útrat bezpotřebných odvykali a živnosti aby hleděli, nemají li kdo mnoho

Folio 208r

dědin, ale aby u jiných lidí dělali z peněz, kteříž při lesích sedí, šindely dělali a jiná dřevěná nádobí a neb tesařství, aby se k tomu vedli, jakž by na koho co slušelo, aby se každý svú robotú živiti mohl a poplatkův dostaviti. Tu také kdo za dědiny peněz neplatí, jedni druhým na sobě je zadržují a utratíž svršky a nábytky, aby dědiny zase vracovali, ješto se to velmi brániti sluší a k tomu přídržeti, aby těmi časy za dědiny penieze kladli jedni druhým.

Také přitom o sirotky pilně se jednati má, aby u dobrých hospodářů sloužili a navykali dobrých obyčiejuv a díl a na čem který sirotek zjednan, aby to zapsáno bylo. A což který hospodář na oděv sirotka na mzdu vydá, aby to mohl hodně pokázati a na bezpotřebné útraty aby sirotkom peněz nevydávali a také jakž kde kteří sirotci osiřejí, aby hned což na ně sluší a co se jim dostati má zapsáno bylo a čili žieby poručníka nebylo, tehdy poručníky ustanoviti lidí k tomu hodné, kteříž by o sirotci dobré péči měli.

Také při každé rychtě aby byla truhlice obecní o dvou zámkuov, kteréž by se penieze chovaly obecní a neb sirotčí, i také kdož by jedni druhým za dědiny penieze kladli a od té truhlice aby měl rychtář jeden klíč a konšelé druhý klíč a jedni bez druhých aby té truhlice neodmykali.

Item co se tkne far a neb lidí s farami neb jakých důchodův, o tom také péči míti, aby kostelníci při každé faře pilní byli kteříž by takové věci i také kostelní klenoty pilně opatrovali a časy slušnými (sic!) aby také vždy na kajdý rok

Folio 208v

počty řádně z toho jmily, co se těch důchoduov sejde při které faře a neb co se nač vydá, a ty počtové aby čienění byli před hejtmanem aneb na místě hejtmana před purkrabí a ty počty aby regimenové psaní byli chováni.

Item a což se tkne prodajuov po městečkách aneb po vesnicích dědin osedlých, jedni druhým aby registra zřízena byla trhová, kdo prodá a co prodá dobře li vystavěno a dobře li oseto a neb co jest obilí i také koní aneb dobytka velikého i malého aneb jakéhožkoli svrškuov, aby to rozumně zapsáno bylo, a kdo jest koupil a zač jest koupil a na jaký roky, a to proto, ať by se srozumělo, bude li ten kupec zlepšovati stavení aneb nábytky a svršky i s obilí ujímati a opouštěti, a také zlým hospodářům nedopouštěti kupovati ani jich na grunty přijímati, než ty hospodáře přijímati, kteříž by živností svých spravedlivě a pilně hleděti chtěli. A také lidí se zboží nepropouštěti bez povolení a dotazu pánů rad zřízených komory krále Jeho Milosti, což jestli žieby toho který potřeboval a na cizí zboží obrátiti se chtěl, a také který by člověk chtěl sídlo své jinému prodati, ješto by chtěl něco koní a neb dobytka velikého a neb sviní neb ovec s toho gruntu sobě vyměnití a smíti, toho se dopouštěti nemá leč ho by bez škody tomu bylo tomu gruntu, než jestliže by sobě vymíněl nětco zrna některého z obilí, což by bez škody bylo, ale nemlaceného obilé ani na poli, ani sena toho nedopouštěti vyměňovati ani žádných slám pro újmu hnojův, než aby to vše při kruntu zůstalo. A také kdož by prodával, aby zbroje na ten grunt zapsané nesnímal, než při gruntu aby jí nechal tamu, komuž by a také co by bylo k tomu sídlu, dědin a neb luk a neb lesů od starodávna, aby ta v těch mezích to vše prodav nic neodtrhuje.

Item co se tkne zbrojí po zboží, aby také v každé obci ať by jestliže prvé není zapsáno, nařízáno (sic!) bylo, co který člověk na kterém sídle zbroje míti má k potřebě té obce, když by toho jaká potřeba přišla a zvláště náhla na rozkázání hejtmána aneb rychtáře, aby to každý vždy pohotově měl, co jest na koho uloženo, a toho aby neodbýval pod pokutú na to uložení. Tomu na svědomí sekrety naše rozkázali jsme přitisknutí s tyto instruktí léta a dne nahoře psaného.

Poznámky

¹⁾ Editor děkuje za konzultace ohledně textu prof. PhDr. Haně Pátkové, Ph.D. (FF UK), Mgr. et Mgr. Marii Bláhové (FF UHK) a Mgr. Davidu Kozlerovi (FF UK).

Jan Boukal: Wirtschaftsinstruktionen als Mittel zur Erforschung des Burglebens an der Schwelle zur frühen Neuzeit (am Beispiel der Instruktion des Hauptmanns von Křivoklát, Albrechts z Vřesovic, aus dem Jahr 1528)

Die Studie widmet sich allgemein der Frage, ob mittelalterliche und frühneuzeitliche Wirtschaftsinstruktionen in der Burgenkunde genutzt werden können. Es wird versucht, eine Definition der „Instruktion“ und einen zusammenfassenden Überblick über ihren Ursprung in Böhmen vorzulegen. Die ältesten in der Burgenkunde nutzbaren Instruktionen stammen aus Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Hluboká, Potštejn und Pardubice. Eine konkrete Instruktion wird genauer untersucht. Es handelt sich um die Instruktion des Hauptmanns von Křivoklát, Albrechts z Vřesovic, aus dem Jahr 1528, welche dieser auf eigene Bitte hin vom Kronrat erhalten hatte. In der Instruktion werden die Pflichten des Hauptmanns, des Burggrafen und verschiedener Burgbeamter sowie der Dienerschaft (z.B. geistlicher Schreiber, des Kochs, Küchenmeisters, Bäckers, Schmieds, Mälzers) detailliert beschrieben. Bei einem Vergleich mit weiteren Quellen zeigt sich jedoch, dass die untersuchte Instruktion nie vollständig umgesetzt wurde, was sich im katastrophalen Zustand der Burg und des Herrschaftsgebiets widerspiegelte. Trotzdem bietet die Instruktion aus Křivoklát einen interessanten Einblick in die zeitgenössische Idealvorstellung der Burgverwaltung und des wirtschaftlichen Betriebs einer Burg. Sie kann deshalb als einzigartige Quelle für das Studium des Burgalltags betrachtet werden. Hinsichtlich ihrer Aussagekraft ist sie mit der bekannteren Potštejner Instruktion vergleichbar. Teil der Studie ist auch die Edition des Instruktionstexts.